

ראיתי ונתון אל ליבי לברר דעת הזוה"ק בענין שז"ל, שרבים וטובים הביאו בשמו במוחלט שלית ליה תשובה כלל.

א.

הנה ז"ל הזוהר בח"א דף ס"ב ע"א "תא חזי כל חטאוי דבר נש, כלהו חבלותא דיליה תליין בתשובה, וחטאה דאושיד זרעא על ארעא ומחבלא ארחיה ואפיק זרעא על ארעא, מחבל ליה ומחבל ארעא, ועליה כתיב נכתם עונך לפני, וכתיב ביה כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, **בר בתשובה סגי** וכתיב ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתוהו ה', והא אתמר".

אמנם המילים "**בר בתשובה סגי**" ליתא בדפו"ר, וכן ליתא באור יקר (כרך ד' עמ' כ"ז). אך הם הוספת הדרך אמת (הגהות ותיקונים על הזוהר ונציה תח"ה. מיוחס להאר"י דפס ע"י הרמ"ז), וכן הוא באור הלבנה (הגהות על הזוהר למהר"א אזולאי). וכן הוא ברא"ג (ב'זהרי חמה' והוא קיצור שעשה מהר"א אזולאי מספרו של הרא"ג הנקרא ירח יקר. במהדורות מאוחרות נדפס בתוך אור החמה מהר"א הנזכר, וצוין על תחילת דבריו 'הרא"ג') שכתב "ה"ג לא יגורך רע בר בתשובה סגי". ומזוהר דפוס קושטא תצ"ו ואילך נכנסו מילים אלו בגוף לשון הזוהר.

ועי' ברא"ג על ח"א רי"ט ע"ב שכתב "ועכ"ז כבר גילה במקום אחר בפ' נח דף ס"ב **בספרי כ"י** ואמר **בר בתיובתא סגי**". כלומר שלמרות המשמעות בזהר שם שאין על זה תשובה כלל, כבר גילה הזהר בפ' נח "בספרי כ"י" - של הזוהר ששם הנוסח "**בר בתיובתא סגי**".

ועי' ב"ראשית חכמה" שער הקדושה פי"ז "עוד בזוהר, תא חזי כל חטאי דבר נש כלהו חבלותא דיליה תליין בתשובה, וחטאה דאושיד זרעיה ומחבל ארחיה ואפיק זרעא על ארעא מחביל ליה ומחביל ארעא, עליה כתיב נכתם עונך לפני, וכתיב ביה כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, וכתיב ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתוהו ה', והא אתמר עד כאן לשונו. ובמקצת נוסחאות בספרים כתיבת יד כתוב **בר בחילא דתיובתא תקיפא**".

באופן שיש לנו מקור לגירסא בזוהר בדף ס"ב ע"א שמועילה תשובה גדולה או חזקה, מהדרך אמת, ומאור הלבנה, ומרא"ג, ומהראשית חכמה.

ב.

והנה ז"ל הזוהר בח"א דף רי"ט ע"ב "תנן, אמר רבי יהודה, **לית לך חובא בעלמא דלא אית ליה תשובה בר מהאי**, ולית לך חייביא דלא חמאן אפי שכינתא בר מהאי, דכתיב לא יגורך רע כלל".

ועי' באור יקר כרך ו' עמוד קפ"ה שהקשה ע"ד הזוהר האלו והא קיימ"ל אין לך דבר העומד בפני התשובה. ותיריך ד' תירוצים א. שהכוונה שאין תשובה מועלת לבטל גזר דינו שנגזר עליו משא"כ בשאר חטאים. ב. שרק תשובה של עזיבת החטא לבד לא מועילה, אבל תשובת המשקל או תשובת הגדר וכיוצא בזה מועילה. ג. שהכוונה שמועלים בפניו דרכי תשובה, אבל אם ישוב בכל זאת יקבלוהו. ד. שתשובה רגילה כמו על שאר העבירות לא מועילה, אבל אם ירבה בתשובה תתקבל תשובתו¹.

וע"ע בראשית חכמה שער הקדושה פי"ז שהאריך לבאר דברי הזוהר הנ"ל, בכמה אופנים, משום שברור שאין לך דבר שלא מועיל לו תשובה.

וכבר הבאנו לעיל שהרא"ג כתב על דברי הזוהר הללו "ועכ"ז כבר גילה במקום אחר בפ' נח דף ס"ב **בספרי כ"י** ואמר: **בר בתיובתא סגי**". (ודבריו אלו הובאו בהערה שעל גליון הזוהר בדפוס ליורנו ווילנא. וחבל שלא הביאם המתוק מדבש בפירושו).

ועי' בשערי קדושה למהר"ח"ו ח"ב שער ח' שכתב "גדולה מכל העבירות המוציא זרעו לבטלה ששופך דמי זרעיות עצמו עד סוף העולם וגם כל העבירות נתקנים בתשובה אבל זו אין לה תשובה כנזכר

¹ וע"ע בזוהר ח"א דף נ"ז ע"א "אבל רע לא אקרי אלא מאן דמחבל ארחיה וסאיב גרמיה וסאיב ארעא, ויהיב חילא ותוקפא לרוח מסאבא דאקרי רע, דכתיב רק רע כל היום, ולא עאל בפלטרין, ולא חמי אפי שכינתא, בגין דבהאי אסתלק שכינתא מעלמא". וכתב שם באור יקר בתוך דבריו על ולא עאל בפלטרין, "כל עוד שמת ועון זה בידו".

בספר הזהור פרשת ויחי (רי"ט ע"ב) ויש גורסים אי לא בחילא דתיובתא יתיר ותדיר". משמע שכך היתה לו גירסא בזוהר כאן.

ואמנם לשון זה "אי לא בחילא דתיובתא יתיר ותדיר" מזכר בזוהר בח"ב דף ג' ע"ב "מאן דמשקר בברית קדישא דחתים בבשריה דבר נש, כאילו משקר בשמא דקב"ה, מאן דמשקר חותמא דמלכא, משקר ביה במלכא, לית ליה חולקא באלהא דישראל, אי לא בחילא דתיובתא תדיר (ס"א יתיר)". [וכ"ה גם בדפ"ר מנטובה. אך בקרימונה שם ליתא ל"ס"א יתיר"].

אמנם לכאורה אי אפשר להביא ראיה מהזוהר שם שגם על ז"ל מועיל תשובה כזו, משום שהזוהר שם מדבר על בועל בת אל נכר, ולא על משחית זרעו. ויתכן שז"ל גרוע יותר. אך כאמור מהמהרח"ו נראה שגם בזוהר ויחי הנ"ל היתה לו גירסא כזו.

ג.

אלא שיש להביא ראיה ברורה שמועיל תשובה גם לשז"ל, מהזוהר בח"ב דף רי"ד ע"ב. ונביא כל לשונו באורך (עם מעט דילוגים) כי זה נצרך להבנת הענין.

"תא חזי, סטרא דקדושה אקרי ארון הברית, וההוא ארון הברית אתחזי לגופא למיעל בה דיוקנא דאדם. ועל רזא דא אינון חסידי קדישין כד הוו מפטרי מהאי עלמא הוו אעלין לון בארון וכו'. בכה רבי אבא, ואמר ווי לבני עלמא דלא ידעי לההוא כסופא, ווי לההוא עונשא, דכל מאן דבעי עאל בארונא, בגין דלא אצטריך למיעל בארונא בר צדיק, דידע בנפשיה ואשתמודע בגרמיה דלא חטא בההוא ברית את קיימא קדישא מעולמוי, וקא נטיר ליה כדקא יאות, ואי לאו לא אצטריך ליה למיעל בארונא, ולמפגם ארונא וכו'.

דהא ארון לא אתחבר אלא בצדיק דנטיר את קיימא קדישא. ומאן דפגים ברית ועאל בארונא, ווי ליה דפגים ליה בחייו, ווי ליה דפגים ליה במיתתיה וכו'.

ווי ליה דאעלין ליה בגיהנם, ולא נפיק מניה לעלמין, על דא כתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו', אינון דאשתארו מכללא דאדם. והני מילי כד לא עבד תיובתא שלימתא, תיובתא דאיהי אתחזייתא לחפייא על כל עובדיו. ועם כל דא טב ליה דלא יעול בארונא, דהא כל זמנא דגופא קיים נשמתא אתנדנת ולא עאלת לאתרה, בר אינון חסידי עליונין קדישין דאתחזון לסלקא בגופיהון, זכאה חולקהון בעלמא דין ובעלמא דאתי. בגין דלית חובה דקשיא קמי קודשא בריך הוא, כהאי מאן דמשקר ופגים להאי את קיימא קדישא, ודא לא חמי אנפי שכינתא, על חובא דא כתיב, ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה', וכתוב לא יגורך רע. מה כתיב הכא, ויעש בצלאל את הארון, וכי אמאי לא עבדו אינון חכימין דעבדו משכנא ית ארונא, אלא בצלאל סיומא דגופא דאיהו רזא דברית קדישא, ונטר ליה, ואיהו קאים בעדבא דחולקיה, איהו אשתדל בעובדא דלילה ולא אחרא".

הנה מפורש בזוהר "והני מילי כד לא עבד תיובתא שלימתא, תיובתא דאיהי אתחזייתא לחפייא על כל עובדיו" (וכן הוא גם בדפ"ר של הזוהר). הרי שאם עושה תשובה שלימה שראויה לכסות על כל פשעיו, מועילה גם לפוגם בריתו².

אלא שלא פורש בזוהר להדיא מהו 'דנטיר את קיימא' ולעומתו 'דפגים ברית'. והיה אפשר ל"ל שהכוונה שישמור בריתו ולא יפגמו בבת אל נכר.

אך יש להוכיח ממש"כ "בר צדיק, דידע בנפשיה ואשתמודע בגרמיה דלא חטא בההוא ברית את קיימא קדישא מעולמוי, וקא נטיר ליה כדקא יאות". ואם הכוונה שלא בעל בת אל נכר, מהו "דידע בנפשיה ואשתמודע בגרמיה דלא חטא", איזה ידיעה מיוחדת נצרכת כאן. ובאור"י כאן (כרך י"א עמוד צ"א) הרגיש בזה וכתב לבאר "דידע בנפשיה. ולא יספיק כי שמא מתוך שכחתו נראה לו שלא חטא ושכח וחטא. אלא צריך 'אשתמודע בגרמיה' – דהיינו שהיה נותן כל ימיו לבו ודעתו לכך". וברור כשמש שהכוונה שלא חטא בז"ל, שע"ז צריך ידיעה מוחלטת. אך אם הנידון על ביאת גויה, זה דבר ברור ופשוט. [וכן מוכח מש"כ הזה"ק "מעולמוי" – דהיינו 'מנעוריו' שהכוונה לז"ל השכיח בזמן הנעורים, וכמוש"כ שם האור"י 'כי עיקר חטא זה הוא בימי הנעורים'].

² ובביאור דברי הזוהר הנ"ל כתב באור"י שם (עמ' צ"א) "דאתחזייתא לחפייא על כל עובדיו – הרעים, שרחץ צואת פגם עוניו ממימי התשובה, וטהר המדרגות העליונות. והיינו תשובת המשקל שישקול תשובתו וסגופו נגד עונו במאזני דעת והשכל ואז לא ישאר מאותו הפגם מאומה, אמנם אם שב בקצת ועדיין יש לאחרים החצונים עליו תביעה אין ראוי שיכנס לארון כדפירשנו".

אלא שבאמת הדברים מפורשים בסוף הזוהר הנ"ל שכתב "בגין דלית חובה דקשיא קמי קודשא בריך הוא, כהאי מאן דמשקר ופגים להאי את קיימא קדישא, ודא לא חמי אנפי שכינתא, על חובא דא כתיב, ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה', וכתוב לא יגורך רע". וחטאו של ער היה שהוציא ז"ל ובכל מקום הזוהר מביא את הפסוק לא יגורך רע על המוציא ז"ל³. וקטע זה הוא קשור ומחובר לדברי הזוהר שלעיל ולדבריו שאח"כ, כפי שמוכח מדבריו גופו (עי' שם באור"י עמ' צ"ב שכתב לבאר דברי הזוהר האלו "והשתא קשיא ליה שהכביד על עון פגם הברית .. לזה אמר בגין דלית חובא דקשיא וכו' ומטעם זה כובד הפוגם אות ברית בארון יותר ויותר מכל שאר מיני עבירות" וכו').

הרי זה ראייה ברורה שכל דבריו לעיל על כך שרק מי שלא פגם בריתו ראוי להכנס בארון, הכוונה למי שלא הוציא ז"ל. וממילא שמענין שמה שכתב "והני מילי כד לא עבד תיובתא שלימתא, תיובתא דאיהי אתחזייתא לחפייא על כל עובדיו" הדברים מוסבים על המוציא ז"ל⁴.

³ עי' בח"א קפ"ו ע"ב (וישב) "מה כתיב ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' כתיב הכא רע וכתוב התם כי יצר לב האדם רע מנעוריו, רע דאושיד דמין אושיד זרעא על ארעא ובגין כך וימיתוהו ה'".

⁴ ושוב מצאתי בשל"ה הקדוש 'שער האותיות' (עמק ברכה) אות כ"ד שכתב "ובזוהר עצמו פרשת ויקהל (ח"ב ריד, ב) האריך שם בחומר הפוגם אות ברית, ואמר בסוף, וי ליה לההוא כסיפא דנקמין מיניה נקמת עלמין, נוקמא דעלמא דא ונקמא דההוא פגימו. ואמר אחר כך, והני מילי כד לא עבד תיובתא שלימתא, תיובתא דאיהו אתחזייתא לחפאה על כל עובדיו. הרי לך בהדיא שמועיל תשובה". והקשה מהזוהר כאן על הזוהר בח"א רי"ט ע"ב ועיי"ש מש"כ לתרץ. וכן בראשית חכמה שער הקדושה פ"ז הביא ראייה מדברי הזוהר כאן שמועיל תשובה על שז"ל, אלא שצריכה תנאים מסויימים עיי"ש.